

Beteckning: _____

Institutionen för utbildningsvetenskap

Etik i det dagliga skolarbetet
En undersökning i några skolor i Sandviken våren 1998

Britt-Marie Edvardsson
Oktober 1998

Examensarbete A, 10 poäng
Religionsvetenskap

Examensarbete sommarkurs 1 och 2, uppdragsutbildning A
Handledare: Stefan Myrgård

Innehållsförteckning

SAMMANFATTNING	3
1. INLEDNING	4
<i>1.1 Bakgrund - Varför etik?</i>	4
<i>1.2 Läroplanen -94</i>	6
<i>1.3 Vad är etik?</i>	7
<i>1.4 Barns moralutveckling</i>	8
<i>1.5 Syfte och frågeställning</i>	10
2. UNDERSÖKNINGEN	11
<i>2.1 Metod</i>	11
<i>2.2 Intervjupersonerna</i>	11
<i>2.3 Resultatet</i>	12
<i>2.4 Sammanfattande kommentar</i>	18
3. DISKUSSION	19
4. LITTERATURFÖRTECKNING	21
Bilaga	22
<i>Intervjufrågorna</i>	22

SAMMANFATTNING

Etiska frågor griper in i varje människas liv och det blir allt viktigare för individens självkänedom att få bearbeta dessa frågor. För att klara av det behövs kunskap och redskap att utveckla vår förmåga till kritiskt tänkande. Osäkerheten är stor idag och det är inte lika självklart vilka värderingar och normer vi ska leva efter. Forskning visar också att barns intresse för etik och livsfrågor ökar, samtidigt som de känner en växande vilshenhet. Vi lärare blir allt viktigare personer som tillsammans med hemmet ska påverka och ansvara för elevernas framtid. Vi måste ge dem redskap att utveckla ett självständigt tänkande och handlande i moralfrågor. Via litteraturstudier har jag försökt skildra, och för min egen skull fördjupa mina kunskaper i, vad etik är och hur barns moralutveckling sker.

Det här arbetet är en liten undersökning i hur lärare arbetar med etikfrågor i skolan idag. Jag har gjort några lärarintervjuer i tre olika skolor i centrala Sandviken för att undersöka hur etikundervisningen ser ut, om den överensstämmer med det som står i Lpo om etikundervisningen, samt vilka kunskaper läraren behöver.

1. INLEDNING

Valet av ämne till det här arbetet har sakta växt fram under min utbildning till grundskollärare, där det betonades hur viktigt det är med livsfrågor och etiska diskussioner i skolan idag. Vidare så insåg jag att jag själv hade väldigt lite erfarenhet om hur etikundervisning sker och att arbetet med etiska frågor kräver mycket övning och en medveten planering, att jag själv som lärare bör ha mina egna värderingar och ställningstaganden klara för mig.

I Lpo-94 aktualiseras också etikens betydelse i undervisningen, men jag har under mina praktikveckor på olika skolor inte sett så mycket utav undervisning i etik. Vad beror det på och hur kan man undervisa i etik var några av de funderingar som jag hade och som ledde fram till att jag valde att undersöka etikundervisningen i skolan.

1.1 Bakgrund - Varför etik?

Etik ur ett personligt perspektiv

”Etiska och existentiella frågor är och har i alla tider varit grundläggande för människors sökande efter identitet och trygghet i tillvaron. Frågor om gott och ont, rätt och fel, sant och falskt är ”eviga”. (Bildning och Kunskap, 1994, sid. 84)

Etiska frågor griper in i varje människas liv, barn och ungdomar, ja även vi vuxna vill förstå och finna en mening i tillvaron. Därför reflekterar vi över oss själva och vår situation, en process som följer människan genom hela livet. Det är viktigt för individens självkänedom och utveckling att få bearbeta dessa frågor, men för att klara av det behövs kunskap och redskap att utveckla vår förmåga till kritiskt tänkande. Det är i samspelet med det inre rummet (jaget) och den yttre miljön med de människor och med det liv som ingår där, som livsfrågor uppstår. Svaren söks i en dialog mellan människor där alla deltar på lika villkor. Många gamla värderingar som tidigare varit självklara är inte det längre. I dagens mångkulturella samhälle finns det andra alternativ att välja på. Att kunna handla och tänka självständigt och ansvarsfullt i olika sammanhang samt att ha förmåga och kunskap att fatta moraliskt riktiga beslut blir allt viktigare. Att förstå hur andra tänker och veta var man själv står är en god beredskap för vuxenlivet.

Etik ur ett samhällsperspektiv

De existentiella frågorna har förändrats i takt med samhällets utveckling. Våra gamla värderingar och förebilder måste prövas och omprövas i en allt snabbare takt. Utvecklingen i samhället ställer nu nya och högre krav på användbara kunskaper. Samtidigt som det blir viktigare att kunna ta ställning i moraliska frågor ökar vilsheten och rotlösheten i samhället.

”Samhällets snabba utveckling kräver handlingskraftiga människor med brukbara kunskaper inför 2000-talet. Aldrig under människans långa historia har hon ställts inför så stora utmaningar som idag. På en lång rad områden handlar det bokstavligen om överlevnad.” (Koskinen, 1993 sid. 13)

Det alltmer komplicerade arbetslivet kräver ett större ansvarstagande och gör det nödvändigt att reflektera över vad som är rätt och orätt. Den moderna teknikens utveckling har gjort att människan allt oftare ställs inför frågor som kräver nya gränsdragningar och etiska val. Vilket alternativ ska/bör man välja? Jag tänker t.ex. på den medicinska utvecklingen där du idag har

möjligheten att styra liv och död genom genmanipulation, fosterdiagnostik, dödshjälp m.m. Även datoriseringen och den nya informationsteknologin, liksom de växande hoten mot miljön ställer oss inför nya etiska ställningstaganden. Denna snabba tekniska utveckling har inte motsvarats av en lika snabb inre utveckling och mognad. Efterkrigstidens snabba ekonomiska tillväxt har nu stannat upp och bytts till en tillbakagång och med ekonomiska argument hotas solidariteten med de svaga grupperna i samhället. I tider då människovärdet ifrågasätts blir det viktigt att med etikens hjälp formulera sina egna ställningstaganden.

Våra etiska mönster har också påverkats av den sociala omvandlingen i samhället. I den gamla bygemenskapen präglades livet både av social kontroll och av att man kände varandra och brydde sig om varandra. Normsystemet var stabilt och gav tydliga riktlinjer för hur livet borde levas. Detta sätt att leva har idag ersatts av en rotlöshet, vilsenhet och ensamhet i ett hektiskt samhällsliv. Kyrkans centrala roll i överförandet av normer har förlorat sitt inflytande. Det traditionella normsystemet kom att ifrågasättas och omformas i det industriella samhället, och idag finns det inga givna regler eller grundvärderingar som genomsyrar vardagen. Dåtidens storfamilj har ersatts av kärnfamiljen där samhället har övertagit den sociala kontrollen och rollen som uppfostrare. Idag förenas inte längre familjens medlemmar i det gemensamma arbetet på gården utan barn och vuxna lever i skilda världar utan inblick i varandras världar. Den naturliga socialisationen in i vuxenvärlden saknas. Många barn och ungdomar lever i splittrade familjer utan verklig kontakt och gemenskap med vuxna förebilder. De känner sig övergivna och svikna, en känsla som lätt leder till tomhet och existentiell ångest. De har inget fundament i tillvaron längre och söker efter sina rötter. Men de ungas problem är även de vuxnas, i dagens samhälle möter vi problem som varit helt främmande för tidigare generationer. Ofta är det så att de har samma utgångspunkter när de söker nya livsstilar och vägar att lösa personliga kriser. ”Etikens utmaningar ligger på flera nivåer som alla påverkar varandra. De globala problemen ställer oss inför frågor om vad vi kan och bör göra. Det gäller inte bara hur vi ska rädda miljön från akut förgiftning och undergång, utan hur vi bättre ska ta vårt kollektiva ansvar för skapelsen. Det handlar om freden, med djup insikt om att det största hotet mot den inte ligger i människors individuella ondska utan akut svält överbefolkning och orättvis fördelning av våra gemensamma resurser.” (Koskinen, 1993 sid. 14)

Vi lever idag i ett pluralistiskt samhälle där många olika kulturer och religioner skall samsas. Kristendomen är bara en av många värdegrundande ideologier. Traditionellt kristna värderingar kommer ofta i konflikt med andra politiskt eller religiöst motiverade värdesystem. Vårt land öppnar sig också alltmer mot den övriga världen. Vi måste anpassa oss mot en allt större rörlighet över gränserna, acceptera och respektera andras värderingar och synsätt. Erfarenheten visar att förståelsen för andra uppnås bäst om alla sidor klart uttalar sina värderingar. (Myrgård m.fl. 1992 s. 32) Det är genom information och kunskap om olika kulturer och deras grundvärderingar som vi kan förstå och motverka motsättningar som krig och rasism, och acceptera att andra tycker annorlunda än jag själv.

Etik ur skolans perspektiv

Idag talas det mycket om etik och moral, om vad som är rätt och fel eller gott och ont, inom många yrkesgrupper. Forskning visar också att barns intresse för livsfrågor och etik ökar samtidigt som de känner en växande vilsenhet. Vi lärare blir allt viktigare personer som tillsammans med hemmen ska påverka elevernas framtid. ”Att utveckla sina egna tankar och att förstå andras är frågor av generell natur som handlar om livet. Att ge eleverna möjlighet att lära om livet är alla lärares angelägenhet och sker, på gott och ont, i samband med all verksamhet i skolan.” (Lendahls, 1990, sid. 6)

Att studera och behandla etik frågor ger inga färdiga svar men kan vägleda oss i vårt sökande efter svar på våra existentiella frågor. Det är viktigt för individens självkännet och moraliska utveckling att få reflektera över och bearbeta sina värderingar. För att kunna göra detta behövs redskap som ger kompetens att resonera i etiska frågeställningar och detta bör skolan ge. För att förstå hur andra tänker och utveckla sitt eget tänkande måste man arbeta i grupp och konfronteras med andras åsikter. De färdigheter som det i första hand handlar om att träna, enligt Birgit Lendahls är:

- att ta ställning i kontroversiella frågor
- reflektera över sitt ställningstagande och dess konsekvenser
- leva sig in i andras ställningstagande och därmed försöka lära sig att se saker från andra perspektiv.

Lärarens uppgift är att utveckla elevernas åsikter och värderingar och starta en process där varje elev aktivt måste tänka igenom alternativ, pröva sina ståndpunkter och komma fram till sina egna svar. Det är viktigt att få reflektera över och bearbeta det man faktiskt står för eller skulle vilja stå för. För att klara av det krävs redskap som ger kompetens att resonera om etiska frågor. Förståelse förmedlas inte, den skapas av människan själv.” Att träda in i en relation till en medmänniska innebär att se både hennes värde och sitt eget, i en atmosfär av respekt, engagemang och öppenhet.” (Myrgård m.fl. 1992, sid. 54) För att kunna bearbeta etiska värderingar är det viktigt att formulera de värden vi vill sträva mot och precisera de regler vi vill följa. Där är läraren en viktig förebild i sitt handlande för barnets identifikation och bör se det som en utmaning till att själv tänka igenom sina etiska ställningstaganden. Det behövs en medvetenhet och ett eget förhållningssätt till etik och livsfrågor, samt kunskaper om hur undervisningen kan se ut med etik och moral som naturliga inslag.

1.2 Läroplanen -94

Etikens betydelse har särskilt betonats och lyfts fram i den senaste läroplanen, där etiska värden och människors lika värde betonas: ”Skolan har en viktig uppgift när det gäller att förmedla och hos eleverna förankra de värden som vårt samhälle vilar på ... I överensstämmelse med den etik som förvaltas av kristen tradition och västerländsk humanism sker detta genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande ... Skolans uppgift är att låta varje enskild elev finna sin unika egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet. Skolan skall främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse ... Skolan är en social och kulturell mötesplats som både har en möjlighet och ett ansvar för att stärka denna förmåga hos alla som arbetar där.” (Lpo-94 sid. 5-6) Det betyder att skolan har en viktig uppgift att hävda dessa värden och förmedla en förståelse för hur de vuxit fram och att vårt samhälle bygger på detta.

Sedan kommer det etiska perspektivet som skall genomsyra alla ämnen. ”Det är inte primärt fråga om att undervisa om etiska frågor utan att ta upp de etiska frågor som ligger i ämnets förlängning, som ämneskunskapernas konsekvenser och den grund ämnena kan ge för att förstå och ta ställning i olika frågor.” ”Frågor om etik och moral hör hemma i skolans vardagsarbete. Det är frågor som bör tas upp i sitt naturliga sammanhang i alla de situationer som uppstår i skolans vardag. Målet för skolans arbete på detta område måste vara att utveckla elevernas förmåga att göra etiska överväganden som har sin grund både i kunskaper och värderingar”. (Bildning och Kunskap sid. 84-85) Lpo formulerar det så här: ”Det etiska perspektivet är av betydelse för många av de frågor som tas upp i skolan. Därför skall undervisningen i olika

ämnen behandla detta perspektiv och ge grund för och främja elevernas förmåga till personliga ställningstaganden.” (Lpo-94 sid. 7-8)

I Mål att sträva mot kan vi ytterligare läsa, ”Skolan skall sträva efter att varje elev:

- ”befäster en vana att självständigt formulera ståndpunkter grundade på såväl kunskaper som förnuftsmässiga och etiska överväganden”
- ”Lär sig att använda sina kunskaper som redskap för att formulera och pröva antaganden och lösa problem”
- ”reflektera över erfarenheter kritiskt granska och värdera påståenden och förhållanden.” (Lpo-94 sid. 9)

Slutligen så har vi etiken i religionsämnet. Där etiken har en viktig roll i att belysa frågor om livsåskådningar och livstolkning i vidare mening. Etiska diskussioner kring rätt/fel, sant/falskt osv. ska ge eleverna redskap och utveckla förmågan till att reflektera och göra medvetna ställningstaganden. ”Genom att ta upp och låta eleverna reflektera över och diskutera etiska frågor ur ett tros- och livsåskådningsperspektiv bidrar undervisningen till att ge eleverna en grund för etiska ställningstaganden.”

1.3 Vad är etik?

Ordet etik kommer från grekiskan och beroende på hur det uttalas, betyder *éthos* sedvänja eller seder och bruk, medan *éthos* betyder hållning, karaktär, inre sinnelag. Med andra ord så har det med våra värderingar och vårt förhållningssätt att göra. Det finns ett till ord moral, från latinets *mores*, som är liktydigt med sedvänja, konventioner. Innebörden av de här orden har förändrats med tiden och används numera som varandras synonymer. Man kan säga att de betyder samma sak, men med den skillnaden att etik är kopplad till karaktären, den teoretiska eller intellektuella reflexionen över det moraliska handlandet och våra normer, medan moralen mer reglerar vårt sociala beteende, och syns i våra praktiska handlingar och ställningstaganden (Koskinen, 1993, sid. 19) En viktig utgångspunkt för moralen är förmågan till inlevelse. (G. Collste, 1996 sid. 8) Man kan vara moralisk utan att ha en genomtänkt etik, likväl som man kan ha en genomarbetad etik utan att vara moralisk.

- Etiska frågor skiljer också mellan fakta och värde.
- Faktapåståenden säger något om verkligheten som kan bevisas vara sanna eller falska.
- Värdepåståenden uttalar sig om personens inställning inför verkligheten där den egna bedömningen avgör om det är sant eller falskt.

Etiken kan också delas in i olika dimensioner eller områden. I allmänhet när vi talar om etik tänker vi på den *normativa* eller vägledande etiken. Den handlar om etiska handlingsregler och riktmärken och ställer frågor om vilka värden som är goda och eftersträvsvärda. Den ger modeller för ett resonemang som hjälp vid avgörandet hur vi ska handla i en given situation och tar upp vilka teorier och principer som är viktiga att tänka på när vi avgör om en handling är rätt eller orätt.

De resonemangsmodeller man traditionellt brukar tala om är:

Konsekvensetiken anser att det du bör ta ställning till vid bedömningen av om en handling är rätt eller fel är dess konsekvenser. Man skiljer då på terminala värden, (som inte behöver motiveras

mer än utifrån sig själv eftersom de har ett värde i sig som t.ex. hälsa) och instrumentella värden (värden som är bra för att uppnå terminala värden t.ex. pengar).

Pliktetiken menar att en handling moraliska värde bestäms av om den överensstämmer med de regler och normer som bestämmer vad som är rätt eller fel, de plikter som vi är underkastade. Hänsyn till handlingens karaktär och egenskaperna i själva utförandet är det som avgör om en handling är rätt eller fel.

Sinnelagsetiken menar att det är viljan, avsikten som avgör om handlingen är rätt eller fel. Handlingen anses vara rätt om den uppstår ur ett gott sinnelag oberoende av om effekten av handlingen är god.

Den *deskriptiva* etiken beskriver och förklarar det moraliska handlandet och tänkandet. Det kan vara värderingar och handlingsmönster i olika samhällen och kulturer, i historia och nutid. En viktig uppgift är att förstå och förklara uppkomsten och tillämpningen med hjälp av andra vetenskaper som t.ex. psykologin och sociologin

Metaetiken studerar den logiska uppbyggnaden av etiken och undersöker vilka argument som förs fram i värdefrågor och betydelsen av dessa. T.ex. om och på vilka grunder man kan hävda att omdömena är sanna eller falska, och vilken den språkliga funktionen är; information om verkligheten eller uttryck för känslor. Den försöker inte besvara vad som är rätt och orätt utan undersöker betydelsen av begreppen.

1.4 Barns moralutveckling

Redan vid slutet av 1800-talet pågick empiriska studier av hur barn löste moraliska problem. Pionjärerna på det området var Earl Barnes och Margaret E Schallenberg. Vid Stanford-universitetet i Kalifornien använde Schallenberg en metod som senare kom att bli dominerande när det gäller att undersöka barns moraliska tänkande. Hon lät barnen lösa problem som givits i små, s.k. moraliska berättelser. Utifrån sina iakttagelser delar hon upp barnets syn på straff i tre nivåer:

Nivå 1. *Lika för lika*. Syftet med ett straff är att ge tillbaka lika för lika.

Nivå 2. *Straff som allmän prevention*. Straffet ska avskräcka från upprepning

Nivå 3. *Bedömning efter motiv*. I stället för bestraffa den som, som utan att veta bättre gör något orätt, anser barnet nu, att det är bättre att resonera och förklara det felaktiga i handlingen.

Det är den schweiziske psykologen Jean Piagets (1896-1980) teorier som är mest kända och som har lagt grunden för förståelsen till vår moraliska utveckling. Han gjorde studier av barns beteende när de bl.a. spelade kula, för att utforska barns syn på lagar, regler, orätta handlingar och straff. Piaget kom fram till att barn under de första åren använder kulorna som fritt lekmaterial för sig själv i leken och utan regler. Vid treårsålder börjar barnet att imitera de äldre barnen och ta till sig deras regler, men kan i spelet fritt ändra reglerna så att det passar barnets egna syften. Från omkring sjuårsåldern kan barnet leka efter ömsesidigt överenskomna regler. Först i elvaårsåldern förstår barnet reglerna till fullo och lyder dem till punkt och pricka. Det fascinerar också av att utvidga reglerna och göra egna varianter på dem, förutsatt att andra går med på det. Han fann också att mindre barn tenderar att betrakta handlingens objektiva konsekvenser utan att fästa större hänsyn till motiven hos dem som utförde handlingen. Med detta som underlag kom han fram till att moralutvecklingen sker i två stadier, från heteronom till autonom moral.

Stadium 1. *Heteronom* (osjälvständig, påtvingad moral) Barnets moral är egocentrisk och är påverkad av ensidig känslomässig respekt för vuxna, utan förmåga att leva sig in i andras situation. Resultatet av handlingen, inte avsikten bakom, avgör om det är rätt eller fel. Det som beröms är rätt och det som klandras är fel. Barnet kan inte leva sig in i andras situation och bedöma ur andras synvinkel. Regler är objektiva och kan inte ändras.

Stadium 2. *Autonom* (självständig, moral i samverkan) Barnet är nu mer självständig i sin moralbedömning, som bygger på samverkan. De vuxna är inte längre på samma sätt en auktoritet. Barnet har nu större inlevelseförmåga med andra. Motivet bakom handlingen avgör vad som är rätt/fel. Regler är till för allas gemensamma bästa och kan ändras efter överenskommelser.

Piagets forskning ligger till grund för Lawrence Kohlbergs doktorsavhandling och klassificering av moralens utvecklingsgång som presenterades 1958. Med sina teorier menar Kohlberg sig ha stöd för att förändringar i moraliskt tänkande har konsekvenser för moralisk handling. Han hävdade i sin teori att individens moralutveckling beskriver en konsekvent utvecklingssekvens, steg för steg i sex stadier som kan delas in i tre skilda nivåer:

1. Den *premoraliska nivån* omfattar stadierna 1 och 2. Den är i grunden egocentrisk. Moralbedömningarna görs uteslutande med avseende på deras konsekvenser för individen själv. Barnet lär sig att bedöma rätt/fel, gott/ont allteftersom det upplever beröm eller klander, eller erfar obehag eller njutning och tillfredsställelse.

Stadium 1: Lydnads- och strafforientering.

Lydnad är ett självändamål för att slippa obehag eller bestraffning. Endast det upptäckta och bestraffade bedöms som orätt. En stor skada är mer orätt än en liten oavsett om den lilla är gjord av illvilja.

Stadium 2: Naiv egocentrisk orientering.

Strävan att tillfredsställa egna behov och i någon mån även andras. Millimeterrättvisa och lika för lika. Medvetenhet om att också andra har sina behov och intressen.

2. Den *konventionella moralens nivå*, omfattar stadierna 3 och 4. Ett socialt perspektiv dominerar. I moraliska bedömningar vägs nu in konsekvenser för såväl individen själv som gruppen, familjen, nationen, osv. Gruppens förväntningar och syften upplevs som värdefulla i sig utan hänsyn tagen till dem som inte tillhör gruppen. Individens roll i gruppen bestämmer vad som är rätt/fel. Det gäller att leva upp till omgivningens förväntningar och trygga social ordning och stabilitet för såväl familj som grupp och nation.

Stadium 3: Snäll-barn-orientering

Tanken bakom handlingen blir viktig. Vill leva upp till omgivningens förväntningar och få uppskattning. De egna intressens får stå tillbaka, handlar mer för det gemensammas bästa.

Stadium 4: Lag-och-ordning-orientering.

Betonar att "göra sin plikt" för det gemensammas bästa. Det rätta definieras av fasta regler som ska följas, även om de inte stämmer med de egna. Respekt för auktoriteter.

3. Den *principiella moralen* omfattar stadierna 5 och 6. En handling betraktas rätt/fel oavsett vem som anser det vara rätt eller fel. Individen har själv valt de principer han vill acceptera att använda som grund för sina bedömningar om rätt och fel. Det han anser vara rätt styr hans

bedömningar oavsett den sociala eller politiska situationen, och om omgivningen accepterar eller klandrar dem.

Stadium 5: Inriktning mot legalistisk kontraktsbundenhet.

Ett principiellt perspektiv på det rätta. Största nytta för så många som möjligt. Gemensamma överenskommelser för lagstiftningen i samhället accepteras, men kan ifrågasättas om det gynnar gruppen. (Myrgård m.fl.)

Stadium 6: Orientering utifrån universella etiska perspektiv.

De rätta bygger på en självständigt vald etisk princip som samvetet är bundet till.

Var och en av de sex stadierna bildar en strukturell helhet och en ordnad utvecklingssekvens, där utvecklingen sker i samspelet mellan den biologiska mognaden och den sociala stimuleringen. (Bergling, 1982, sid. 66) Kohlbergs forskning får konsekvenser för synen på eleven och synen på det sociala samspelet i skolan, menar Bergling. Med insikten att eleven befinner sig i en etisk mognadsprocess kan läraren få nya motiv för skolans fostrande verksamhet. Eftersom moralutvecklingen sker i en bestämd följd får undervisningen till mål att underlätta utvecklingen så långt som möjligt och förhindra en fixering på ett lägre stadium. Om en individ inte kan påverkas i riktning mot nästa stadium gäller det att sträva efter att nå ett fullständigt utnyttjande av nuvarande struktur på nya områden. ”Eftersom socialt samspel påverkar utvecklingen, kan pedagogen, om han känner utvecklingssekvensen planera undervisningen så, att varje elev får maximal nytta av den. Huvudintresset enligt det interaktionistiska synsättet gäller således långsiktig och kumulativ förändring.” (Bergling, 1982, sid. 66) Läraren bör se till att han tillför diskussionen lösningsförslag som ligger på stadiet ovanför det där barnens resonemang befinner sig.

1.5 Syfte och frågeställning

Syftet med det här arbetet är att undersöka hur etikfrågor får rum i skolans undervisning idag. Finns det en medveten planering för etiken?

Tre övergripande frågeställningar som den här undersökningen syftar att ge svar på är:

1. Är lärarna medvetna om vad som står i Lpo om etiken? Hur stämmer deras egen undervisning med läroplanen?
2. Hur bedrivs etikundervisningen i skolan? När sker den?
3. Vilka kunskaper behöver läraren om etik?

2. UNDERSÖKNINGEN

2.1 Metod

När jag hade bestämt mig för mitt ämnesval började jag med att titta på vad vårt styrdokument Lpo-94, samt Bildning och Kunskap särtryck ur skola för bildning, säger om etikens betydelse i undervisningen. För att få begreppen mer klara för mig läste jag även många böcker inom etikens område. Därefter fortsatte jag med att formulera de frågor jag ville ha svar på. För att kunna få lite förankring till verkligheten ville jag undersöka bland verksamma lärare hur de arbetar med etik i skolan idag. Jag valde att göra några få intervjuer istället för enkäter för att få en mer personlig kontakt. För att vara mer förberedd och veta hur jag skulle gå tillväga vid de kommande lärarintervjuerna lästes Jan Trosts "Kvalitativa intervjuer". Två provintervjuer gjordes och resulterade i att några frågor togs bort och andra formulerades om. Jag märkte att samtalet gled för mycket in på religionsundervisningen och att de svar jag sökte efter försvann. Sedan kontaktades varje intervjuperson då tid och plats bestämdes för själva intervjun. Intervjuerna har skett i skolan under lärarens rast. Varje intervju tog ca 30-40 min och spelades in på band för att samtalet skulle flyta så obehindrat som möjligt och för att ha något att gå tillbaka till vid analysarbetet. Två av intervjupersonerna ville inte bli inspelade på band så dessa intervjuer antecknades istället. De flesta intervjuerna gjordes tätt efter varandra, i början av februari, men de tre sista blev det ett långt mellanrum till p.g.a. ett avbrott för praktik. Jag hade valt ut tre stycken huvudfrågor men utöver dessa ställdes fler frågor som kom att bli ungefär de samma i de flesta intervjuerna. Samma frågor ställdes till alla lärare och i samma ordning så långt det var möjligt. Jag hade försökt lära mig dem utantill, för att samtalet skulle flyta så naturligt som möjligt. Jag intog en lyssnande och ödmjuk roll vid intervjutillfällena eftersom tanken var att det var de intervjuades åsikter som skulle komma fram. Efter varje intervju gjordes sedan korta anteckningar och en kort sammanfattning av mitt första intryck utav dessa.

Frågorna var inte kända i förväg av intervjupersonerna, detta för att få så spontana och ärliga svar som möjligt. När alla intervjuer var gjorda dröjde det en tid, ca en månad, innan det verkliga arbetet med avlyssningen och analysarbetet började. För att underlätta analysarbetet antecknades varje intervju. Två utav intervjuerna hade sådan dålig ljudkvalitet att jag ansåg det nödvändigt ta bort dem från resultatredovisningen. Noterbart är dock att dessa lärares svar inte skilde sig åt från de övrigas på något nämnvärt sätt.

2.2 Intervjupersonerna

Urvalet av lärare skedde på så vis att jag tog kontakt med både sådana jag haft som handledare under tidigare praktikperioder och känner till viss del, sådana jag träffat i lärarum och sådana jag aldrig träffat tidigare. Jag bestämde mig för att försöka sprida ut lärarkategorierna på de olika stadierna och försökte även att intervjua ungefär lika många män som kvinnor för att försöka urskilja om det var någon skillnad i deras svar. Nu blev det ändå fler kvinnor än män, vilket speglar hur det ser ut i verkligheten. Jag valde också att sprida intervjuerna på tre olika skolor i centrala Sandviken för att se om det ev. kunde vara någon skillnad i skolornas undervisning.

Intervjuerna gjordes anonymt men för att kunna identifiera personerna har alla personer försetts med en bokstav. En kort presentation av varje lärare följer här nedan där alla uppgifter är tagna ur bandinspelningarna.

- A. Manlig ”gammal hederlig mellanstadielärare med allting; ma, no, so”, 46 år. Har arbetat som lärare sedan 1974. Undervisar idag på mellanstadiet i ma, no och idrott.
- B. Kvinnlig lågstadielärare, 48 år. Gick ut seminariet 1972 och har sv, so och bild.
- C. Kvinnlig ”småskolelärarinna”, 52 år och har arbetat sedan 1966.
- D. Kvinnlig lågstadielärare med ma/no kompetens, 47 år. Har arbetat i yrket sedan 1976
- E. Kvinnlig 1-7 lärare med ma/no inriktning, 24 år. Har arbetat som lärare i två år. Arbetar med elever från ettan till sexan.
- F. Kvinnlig grundskollärare 1-7 med sv/so inriktning, 36 år och har arbetat ett år som lärare. Arbetar för närvarande med elever i åk. 6-9 med eng, sv, och so
- G. Kvinnlig adjunkt, 38 år. Har arbetat som lärare sedan 1987. Undervisar i re och so på högstadiet. Har inte arbetat så länge på nuvarande arbetsplats.
- H. Manlig grundskollärare 1-7 med sv/so och idrott som tillval. Är 32 år och har arbetat som lärare i tre år.
- I. Kvinnlig mellanstadielärare 34 år och har arbetat i yrket sedan 12 år
- J. Manlig mellanstadielärare 43 år arbetar på mellanstadiet mest med ma, no och idrott. Har arbetat som lärare i 13 år.

2.3 Resultatet

Undersökningen redovisar jag genom att först ange huvudfråga 1, 2, och 3 och en sammanställning av de svar jag fått, med efterföljande kommentar. De citat jag valt ut är endast de jag bedömt vara representativa eller speciellt intressanta för undersökningen. Ibland kan det kanske tyckas vara mycket citat men det har jag gjort med avsikt så att läsaren själv ska kunna bilda sig en uppfattning av intervjun.

Syftet med första huvudfrågan (motsvarar intervjufråga 1-4) var att ta reda på hur lärare tolkar läroplanens mål om etiken i undervisningen, och om det överensstämmer med Lpo:s intentioner. Jag har även jämfört lärarnas svar med skolans lokala skolplan för att se om det finns en gemensam tolkning på skolan.

1. *I den nya läroplanen talas det mycket om etikens betydelse, där står bl. a. att skolans värdegrund och all verksamhet ska bygga på den ”etik som förvaltats av kristen tradition” och att etiken skall genomsyra skolans alla ämnen. Har ni diskuterat det tillsammans här på skolan?*
2. *Hur har ni tolkat det?*

Lärare A: ”Ja, det har vi, det finns ju med hela tiden”

Lärare B: ”I början av terminen pratade vi om den här gyllene regeln, vi har pratat jättemycket om hur man ska bemöta andra människor.”

Lärare C: ”När hela skolans ordningsregler skulle utformas då tyckte jag att vi hade en riktig diskussion om det här. För just det att hur vi ser på hur man ska vara mot varandra det är ju det som är etiken.”

Lärare D: ”Inte så utifrån läroplanerna. Men det vi har diskuterat är barnens sätt att umgås med varandra och det är ju egentligen samma sak.”

Lärare E: ”Ja. Hela vårt samhälle bygger på kristendomen. Vi försöker få det att genomsyra allting, hur man är mot varandra.”

Lärare F: ”Inte som vi har diskuterat. Jag menar skolan har ju en verksamhetsplan och vi försöker ju bedriva undervisning på de grunderna och man pratar ju stort sett varje lektion lite etik och moral, att man måste ta hänsyn mot varandra osv.”

Lärare G: "Nej inte vad jag har hört. Men det har varit en väldig turbulens här och det är väl ingen som orkar ta tag i det."

Lärare H: "Nej vi har inte diskuterat här på skolan."

Lärare I: "Nej."

Lärare J: "Ja, vi pratade mycket om den då när den kom. Vi diskuterar ofta förhållningsregler, hur man ska vara mot varandra och skolans regler. Det här gäller förhållandena för oss alla på skolan, barn-barn; barn-vuxna; vuxna-vuxna."

Kommentar:

På denna fråga svarar de flesta lärare att man på skolan har diskuterat Lpo, men när det gäller tolkningen av densamma så har de inte kunnat ge någon gemensam tolkning utan mer svarat utifrån sin egen personliga tolkning av etik begreppet, vilket framkom senare i intervjun. De som svarat att man inte har diskuterat Lpo motiverar detta med att de inte har jobbat så länge på denna skola. Jag har även tittat på de olika skolornas lokala arbetsplaner. Med undantag för en skola, som nämner etiken både i skolans gemensamma mål och i deras kunskapssyn, så nämns etiken överhuvudtaget inte i skolornas arbetsplaner. Jag har inte i någon utav dem sett något om etiken och det värdesystem som vårt samhälle bygger på nämns. Kan det möjligen vara så att på dessa skolor har de inte fört denna diskussion och att de inte har någon övergripande tolkning?

Min tolkning utav detta är att det inte har förts någon djupare diskussion på skolorna på länge, om man överhuvudtaget har gjort det, och jag drar den slutsatsen att etiken inte anses så betydelsefull

Vad det beror på kan ha flera förklaringar, en möjlig orsak kan vara att tiden inte räcker till för sådana diskussioner och att man inte anser att det behövs. Det finns så många andra problem som känns viktigare och som är av mer akut art med nedskärningar, minskade resursanslag, omorganisationer och indragna tjänster, timmar som ska fördelas m.m. Många gör det kanske inte för att det blir för känslomässigt och personligt att gå in på, kanske blir de motarbetade av kollegor som inte tycker det är ett ämne för skolans verksamhet.

3. Vad är etik för dig?

På denna fråga har alla på ett eller annat sätt definierat svaret med varianter på "hur man är mot varandra", "medmänsklighet" och "umgängesregler". Alla lärare menar också att etiken kommer in i deras undervisning. Men av svaren att döma så tolkar jag det som att det är mest akuta här och nu händelser som de menar. Jag märker att alla lärare har diskuterat om undervisning i etiken utifrån sin egen tolkning av begreppet. Det var svårt att komma ifrån den utan att jag skulle ha gått in och styrt intervjun för mycket.

4. Är etik något som kommer in i din undervisning?

Lärare A: "Det har varit centralt i alla år. När saker och ting sker så måste man ju omedelbart ta itu med det. I vissa klasser så har det kanske varit sådana här debatter efter varje rast."

Lärare C: "När det händer något så går man till våra ordningsregler, och tar upp det så fort det händer och hur litet det än är".

Lärare D: "det är sånt vi sysslar med hela tiden, när vi går ut på rast, efter rasten osv."

Lärare G: "Etik är vad man har för regler mot varandra, hur man fungerar ihop, vad är rätt och fel. Det tror jag kommer upp i alla ämnen lite då och då. Men det skulle säkert behövas lite mer."

Lärare H: "Etik är hur man är mot varandra, att kunna göra egna val. Kommer upp när det händer något. Jag arbetar mest med idrotten nu och där handlar det mest hela tiden om lösningar av konflikter och ordningsregler."

Lärare J: "Ja, när saker och ting dyker upp. Med den klass jag har nu så blir det väldigt ofta, i snitt var femte vecka."

Huvudfråga 2 (motsvarar intervjufråga 5-15) söker svar på hur och när de intervjuade arbetar med etikfrågorna. Syftet med frågan var att se om det finns en medveten undervisning i etikfrågor efter Lpo:s intentioner, och på vilket sätt de arbetar. På den här frågan har jag valt att sammanfatta de mest intressanta synpunkterna som kommit fram i intervjupersonernas svar.

5. *När kommer etiken in?*

6. *Hur tycker du det är att undervisa i etik?*

7. *Hur arbetar du med etik?*

Lärare A: "Det är roligt. Etik frågor är alltid roliga. Etiken kommer in hela tiden, det är ju allt från det dom knuffas och ska vara först till det att dom kallar varandra för svartskalle. Det är väl egentligen händelser som man börjar diskutera. Om man går över och tittar på idrotten så är det ju vilka spelregler som gäller, att man inte ska skälla på sina motspelare osv. Etikfrågorna i t.ex. historieundervisningen, där måste man hela tiden väga in hur samhället såg ut. Vi kan inte klandra deras utifrån vår etik och vårt synsätt om vi inte satt oss in i deras." (Min kommentar: Ger ex. på Stalin, andra världskriget, Nord Irland m.m.)

Lärare B: "Det kan vara svårt, det beror på barngruppen tycket jag, det är klart det beror på mig också om jag kan lägga fram det på ett sånt sätt att de förstår. Det kan bli jättefina samtal och diskussioner med tankar och idéer. Men man måste känna att man har dom med sig och det får inte vara för stora grupper. Det får inte vara något som kommer emellan och stör den här stämningen som man har lyckats bygga upp." "I det vardagliga arbetet så tycker jag att vi gör hemskt mycket, det är ju liksom allting du gör för att någon annan ska må bra. Då upptäcker man ju också den här gyllene regeln och alla dom här budorden, som också är våra lagar och som vårt samhälle bygger på."

Lärare C: "Det blir ju inte så att jag undervisar utan det blir mer att man för ett samtal. Barnen vet ju så väl hur man ska vara mot varandra. Det här är verkligen barnens värld. Många gånger är det så att man själv står lite vid sidan och lyssnar och hör. Det är ju inte jag som egentligen behöver lära ut etik, men man måste ju prata mycket om det, dom behöver ju komma ihåg och påminnas. Dom första veckorna av varje termin brukar vi ägna oss åt dom här solarna. Då tar vi en stråle åt gången och de får gruppvis sitta och prata om vad den innebär. Dom får sitta gruppvis och diskutera och skriva ned, sen berätta för varandra så här tyckte vi i våran grupp"

Lärare E: "Det är svårt. Det är väl att jag vet inte alltid hur man ska börja, roligast är det om någon av ungarna tar upp frågor som vi spinner vidare på." "Man har inte svar på allting heller, man är kanske för dåligt påläst själv. Jag vet inte om vi höll på speciellt mycket på högskolan heller. Jag känner att jag behöver mer kunskap själv för att det ska bli riktigt bra." "Etiken kommer in i våra kompisamtal och så har vi ju klassråd." "Vi har samlingar varje dag 15-20 min på morgonen och efter rast då allt möjligt kan komma upp."

Lärare G: "Etik är inte lätt, det är jobbigt. Ämnet väcker så mycket känslor. Det är viktigt, skulle behövas mer tid. Jag tror många inte vet hur. Jag är behörig lärare och tycker det är jätte svårt. Det är svårt om du har någon i gruppen som tar över. Det är inte svårt att få barnen med dom tycker dom här frågorna är intressanta men man måste ju tänka sig för hur man lägger upp det. Var hamnar man?? Ja, jag tycker det är svårt, det är svårt med etik. Ta t.ex. barnmisshandel, tänk om man klampar in och så sitter det någon stackare där ... Jag förstår om man hoppar över det här, det är lättare med franska revolutionen ... Hur och vad jag gör ... Värderingsövningar kör jag med lite då och då. "Heta stolen" Tittar i tidningen. Film: Sanning och konsekvens. Etiken brukar komma upp ur ett mer filosofiskt perspektiv i nian, barnen är inte mogna förrän då ..."

Lärare F: "Jag tycker det är hemskt roligt och barnen tycker det är roligt också. Har samtal och diskussioner i både stor grupp och lite mindre. Det kan bli väldigt svåra diskussioner ibland, det kan det, vad som är rätt och fel det är ju väldigt subjektivt" Jag har inte jobbat tematiskt med dom här frågorna utan har tagit upp det allteftersom det inträffat något, och har det med fortlöpande. I nian har vi jobbat med olika ämnesområden där vi har löpande nyhetsbevakning och diskussioner om det och där kommer det mest skilda ämnen upp."

Lärare H: "Roligt, det är lätt, det är inget jag går och gruvar mig för. Det är svårt att hitta material det skulle behövas mer tid att sätta sig in i. Saknar lite mer exempel på material. Ser hur barnen tänker när de skriver brev och berättelser Använder Värderingsövningar från etikboken och arbeten med egna övningar som vi gjort på högskolan, har det inplanerat i början av en ny klass för att stärka självkänslan och gruppsamhörigheten. Gör det sedan lite då och då. Tar frågor som ligger nära barnen olika exempel från deras vardag, "Positiva ord på ryggen barnen tycker det är roligt att prata och diskutera, intressant och roligt"

Lärare I: "Det är roligt men svårt. Mycket kommer upp av sig självt från barnen. Vi äter varje dag med barnen och det kan komma upp hemskt mycket vid måltiderna. Främst handlar det om hur man ska vara mot varandra. Jag har även arbetat tidigare på den förra skolan med ett material som tränar självuppfattningen "Jag duger." Det är både blandat med grupp samtal och helklass, ett återkommande tillfälle är klassråden."

Lärare J: "Det är intressant och roligt när man lyckas. Arbetar med etik när något dyker upp. Hur kan se olika ut, oftast blir det diskussion i helklass; klassråd, tar mindre grupper om det inte fungerar, ibland får eleverna skriva enskilt hur de tycker och jag sammanställer resultatet och vi diskuterar i helklass. Inom idrotten bygger jag mycket på laganda, mycket är vunnet om du kan få det, alla behövs - vi är beroende av varandra. Frågor som barnen tar upp är att inte bli ensam, att ha en kompis. Frågor som jag tycker är viktiga är mobbning och rasism."

Kommentar:

Det har varit svårt att se när och uppskatta hur mycket tid som används till etiken eftersom alla intervjuade anser etik först och främst vara konfliktlösning och social samvaro i någon form, "det håller vi ju på med jämt, efter varje rast ibland, från det vi kommer på morgonen till vi går hem." Av svaren att döma så stämmer deras tolkning av begreppet och undervisningen väl överens. Etik verkar vara något man håller på med när konflikter inträffat. Mycket av tiden läggs just på konfliktlösning. Tryggheten och att få en fungerande grupp är det centrala. Detta görs mestadels i olika former av samtal både i helklass och mindre grupper. Lärare C har en regelbunden utvärdering av veckans arbete där även "den sociala biten" finns med. Det har varit svårt att få syn på den långsiktiga och planerade etikundervisningen som var tanken med denna fråga. Det är bara hos ett fåtal av lärarna jag kan se tecken till en medveten undervisning och

resonemang i etiska frågor. Beredskap för reflektion och eget ställningstagande ger lärare A, C, F, G och H. När det gäller tillförlitligheten på svaren så är jag något tveksam på lärare A, jag bedömer att han svarar som det bör vara och inte så mycket på hur det är. Det verkar inte heller som att lärare har något större samarbete eller djupare diskussioner, förutom i den lilla arbetsenheten. Frågan är dock vad som diskussionen handlar om, är det trivselregler eller etik i ett större sammanhang?

11. *Diskuterar du etikfrågor med andra lärare?*

Lärare A: ”Ja det poppar väl upp när det blir, när det händer vissa saker, det går ju i vågor det här också.”

Lärare G: ”Det är jättesvåra grejer, oftast är man så ensam, man måste, borde lära det här tillsammans med någon. Det finns så mycket man skulle vilja göra tillsammans. Det känns som jag är lite ensam om att tycka det här är jätte viktiga bitar. Men jag får väl sälja det lite. Det är ingen som nappar på det. Alla tycker väl sina ämnen är viktiga”

Lärare J: ”Diskuterar med andra lärare om arbetet det gör vi jämt i alla ämnen. Alla har några i sin klass, sedan beror det på hur olika problemen är ...”

12. *Samarbete med andra ämnen?*

Lärare A: ”Nej eftersom jag har ma no från 4:an-7:an så träffar jag två grupper hela tiden men det kommer ju upp hela tiden vad som är rätt och fel, ska man skratta när någon svarar fel?, vara tyst när kamraten pratar osv.”

Lärare C: ”Vi har pratat mycket vi lärare här på lågstadiet, så att vi är överens.”(Min kommentar: angående deras ordningsregler)

Lärare D: ”Vi samarbetar alltid med andra lärare här på skolan”

Lärare G: ”Jo med svenska läraren brukar jag arbeta ihop med. Här på skolan har man ju inga andra så där. Det finns så mycket man skulle vilja göra tillsammans, temadagar ...” Jag tror det är viktigt att man går ihop ett gäng och samarbetar, och gör temadagar, så skulle jag vilja i alla fall”

Lärare J: ”Vi arbetar i arbetslag så idag är du aldrig ensam om problemen. Alla har sina ansvarsbarn som man följer.”

På frågan vilka frågor som barnen tar upp så svarar alla att det är just det här att få vara med i gemenskapen som är det viktiga för dem. De frågor som läraren tar upp utgår oftast från samtalen med barnen, deras frågor och funderingar. De frågor lärare tycker är viktiga att ta upp är rasism och mobbning.

13. *Vad använder du för material och läromedel?*

Lärare A: ”Det ska vara utifrån sitt naturliga sammanhang utifrån vad som händer eller när man ser något i tidningen. Om man hela tiden är aktuell och läser tidningarna då kommer såna här saker fram också och klart att det blir diskussioner om dom, så jag tror inte att det behövs någon lärobok. Det har funnits läromedel i etik, men då blir det så konstruerade situationer. Om man inte har haft ett slagsmål ute på rasten på en månad så är det svårt att gå in och sätta sig och läsa om det.”

Lärare B: ”Det finns bra material, men det jag tycker behövs är en bra lärarhandledning. Jag använder religionsboken av Ylva Eggehorn den tycker jag är bra. Tidigare så har jag även använt ett material som tränar självkänslan.”

Lärare J: "Jag använder ingen särskild material. Bygger på min erfarenhet eftersom jag arbetat så länge, tar saker som dyker upp."

Kommentar: Flera lärare nämner att de använder sig av tidningsartiklar, film, tv program m.m. Eller som lärare A uttrycker det "Om man inte är både döv och blind så finns det hur mycket som helst runtomkring en." Det är heller inga svårigheter att få barnen intresserade "dom upplever det lite mer lustbetonat, det är ju inte papper och penna på samma sätt" som lärare G säger. Lärare B nämner också många förslag på föreningar, kyrkan och andra organisationer utifrån" som man skulle kunna använda sig av"

Huvudfråga 3, motsvarar intervjufråga 16, syftar till att ta reda på vilka kunskaper som läraren behöver.

Lärare A: "Viktigast är att man har ögonen öppna och inte är rädd för att ta tag i, att inför barnen, att aldrig säga att det här kan jag ingenting om, man måste kunna föra en dialog med barnen."

Lärare B: "Det är den här idébanken, utan någon infallsvinkel då är det svårt. Kanske inte det här med att vara sams och så men det här med olika kulturell bakgrund kräver lite fingertoppskänsla."

Lärare C: "Du har ju livets kunskap, jag tror det är viktigt att man tar med sig vanlig livsvisdom eller vad man ska kalla det. Det är svårt att läsa sig till det, men sen är det ju också styrkan att man är fler om barnen att vara ett arbetslag och kunna diskutera. Men visst kan man läsa böcker, man kan gå lyssna på folk som är duktig och kan berätta. (Min kommentar: tänker på föreläsare om mobbing) Men det viktigaste tror jag är ens livserfarenhet"

Lärare D: "Viktigt att ha diskuterat i arbetslaget hur vi tycker och tänker, men det tror jag inte att man gör så ofta, man har inte tid."

Lärare F: "Man har ju lärt sig att ju mer ämneskunskaper man har desto bättre är det ju, framför allt ju högre upp i åldrarna man arbetar, så visst är det bra att vara påläst och kunna svara på deras frågor. Men vad är ämneskunskaper i just de här frågorna egentligen?"

Lärare G: "Man får ge mycket av sig själv. Saknar lite i min utbildning hur man arbetar med värderingsövningar, många elever tror att nu ska vi leka lite nästa timme, fast det är ju inte lek. Det är ju allvarliga grejer Vi behöver lite lugn och ro så att man orkar, man kan inte köra det här när man är tyngd. Man måste ha en trygghet för att kunna göra det, absolut, man måste tro att man kan, viktigt ... viktigt att gå ihop ett gäng."

Lärare H: "Viktigt att själv ha funderat på vad jag själv tycker, hur skulle jag ha gjort? Det är viktigt att vara välförberedd innan så att du kan leda vidare med frågor."

Lärare J: "Kunskaper om hur man går in och löser konflikter"

Kommentar:

Det här visade sig vara en svår fråga att besvara. Det är svårt att säga direkt vilken kunskap som läraren behöver. Det många har pekat på och som upplevs positivt är att arbeta i arbetslag. Det är viktigt att vara flera om barnen och att man tillsammans bör ha diskuterat problemen I den här undersökningen tycker jag inte att det har kommit fram att lärare diskuterar etiken i undervisningen i någon större omfattning.

Svårigheter:

Det största hindret ligger inte i brist på material och vilka frågor som ska diskuteras utan finns hos läraren själv. Att arbeta med etiska frågor handlar ju mycket om att själv vara medveten om sina värderingar och att våga stå för sina val. Det är mycket troligt att läraren själv inte har sin egen inställning klar för sig och känner sig osäker på de frågor som kommer. Ett annat hinder

som fler lärare nämnt är de stora grupperna, lärare på mellan och högstadiet speciellt, ”det går inte att föra ett samtal med 28 elever”. Lärare som arbetar på högstadiet tycker också det är svårt med det nya betygssystemet, ”hur sätter man betyg på värderingar och hur bedömer man om eleven är aktiv i sånt här?”

2.4 Sammanfattande kommentar

En tanke jag hade när jag började med intervjuerna var att se om det fanns någon skillnad i hur manliga respektive kvinnliga lärare svarat och om det var någon skillnad i svaren beroende på ålder och hur länge de arbetat i yrket. Eftersom lärarintervjuerna är få och underlaget inte är så stort så har jag inte kunnat dra några sådana slutsatser. Jag har heller inte kunnat se några skillnader mellan de olika skolornas undervisning. Anmärkningsvärt är att lärare inom samma skola har haft olika uppfattning om huruvida man diskuterar etik på skolan. Tanken med huvudfråga 1 och 2 var att försöka se om det fanns ett samband mellan Lpo, skolans tolkning av Lpo och lärarens undervisning. Med de svar jag har fått så har jag inte kunnat läsa ut något samband. Alla intervjuade har diskuterat om etiken utifrån sin egen personliga tolkning av begreppet, och det var svårt att komma ifrån den utan att jag skulle ha gått in och styrt intervjun för mycket.

De lärarintervjuer jag har gjort, tycker jag ändå bekräftar mina tidigare erfarenheter och visar att en långsiktig och planerad etikundervisning bedrivs i liten omfattning i skolan. De flesta lärare tar upp etik när ”det dyker upp något”. Den undervisning som bedrivs stämmer också väl överens med vilken innebörd lärarna ger ordet etik. Alla intervjuade har på ett eller annat sätt definierat etik med social samvaro, hur man är mot varandra och umgängesregler, där mycket av tiden läggs just på konfliktlösning. Tryggheten och en fungerande grupp är det centrala, detta görs i olika former av samlingar. Det är bara hos ett fåtal av lärarna jag kan se tecken till en långsiktig och medveten undervisning som kan tänkas utveckla elevernas kompetens att resonera i etiska frågor.

Detta speglar kanske också vilken kunskapssyn man har till skolans olika ämnen. Etik håller man på med när något händer men t.ex. engelska och matematiken får tid till övning och det förväntas att eleven gör framsteg. Att det är ett viktigt ämne som blir allt viktigare för framtiden har de flesta lärare sagt på något sätt. Här citerar jag lärare J som får representera de andra lärarna, ”Situationen i samhället blir bara värre och det kommer fler och fler trasiga barn till skolan. Mår inte barnet bra så fungerar inte heller skolarbetet, då kan eleven inte tillgodogöra sig annan undervisning.”

Svårigheterna med etik som många lärare tar upp stämmer väl överens med tidigare undersökningar som t.ex. S. G. Hartman ”Barns tankar om livet” gjorde för många år sedan; lärarens egen osäkerhet, hur betygs sätter man värderingar, de stora grupperna. Inför framtiden hade alla lärare en önskan om mer resurser till skolan så att man kan dela upp klassen i mindre grupper och hinna ta tag i problemen i tid.

3. DISKUSSION

Skolans moralfostran har två syften, det första kortsiktiga målet är att skapa bra umgängesformer med trygga relationer där ingen ska känna sig utstött, med god arbetsfostran och arbetsro. Det andra mer långsiktiga målet är att fostra eleverna till självständiga och handlingskraftiga individer i moralfrågor. Det är det första målet som tar mest tid i anspråk, enligt B. Lendahls. Detta stämmer också väl med vad jag kommit fram till i min undersökning. Alla intervjuade lärare sade att de hade ofta återkommande etiksamtal, men vid en närmare granskning handlar dessa mer om vanliga konfliktlösningar. Dessa samtal menar jag hör mer till skolans vardag och är naturligtvis viktiga för att den dagliga samvaron ska fungera. Vad jag menar med medvetna och planerade etiska samtal är mer sådana samtal som tränar eleven till eget kritiskt tänkande och att ta ställning i moralfrågor.

Kan man då lära ut etik och moral?

Nej, etik går inte att lära ut men däremot kan den läras in, menar B. Lendahls. Läraren kan medverka till elevernas moralutveckling genom att ”stimulera eleverna till att utveckla självständigt tänkande och personligt ansvarstagande.” (sid. 19) Piaget och Kohlbergs forskning visar också att barns moralutveckling sker stegvis och att de lär av de erfarenheter de gör när de tillsammans med andra prövar och upptäcker hur saker och ting bör vara. Vad vi måste komma ihåg är att det inte finns några rätta svar eftersom de förändras med tiden. Däremot finns det olika sätt att bearbeta frågorna på, varför lärarens förhållningssätt och val av arbetsformer är viktiga.

Att utveckla ett logiskt och moraliskt förhållningssätt tar tid, kanske det är ett arbete som aldrig blir färdigt, men det måste få genomsyra hela skolans verksamhet. Därför är det viktigt att jag som lärare har ett eget förhållningssätt till de här frågorna. Jag instämmer med B. Lendahls i det hon skriver i boken ”Lära för livet” ”Med kunskaper om innehåll, metoder och barns moraliska utveckling och inlärningsförutsättningar kan de befrämja ett kontinuerligt självständigt och ansvarsfullt tänkande i skolan. Då behövs inga särskilda läromedel i etik. Då får värderingsdimensionen en självklar plats i all undervisning och i skolan överhuvudtaget.” (B. Lendahls sid. 28) Det finns undervisningsmaterial som syftar att nå dessa mål, der gäller bara att ta sig tid att hitta dem.

Hur stämmer då lärarnas undervisning med vad Lpo-94 säger?

”Skolan skall sträva efter att varje elev:

- befäster en vana att självständigt formulera ståndpunkter grundade såväl på kunskaper som förnuftsmässiga och etiska överväganden
- lär sig använda sina kunskaper som redskap för att kritiskt granska och värdera påståenden och förhållanden.” (Lpo-94 sid. 9)

Det resultat jag kommit fram till i min undersökning är att medvetenheten hos lärarna om vad som står i Lpo inte verkar vara så stor. Etik tar de upp ”så fort något dyker upp”, men den undervisning lärarna säger sig bedriva består till största delen av umgängesregler och konfliktlösningar.

Mitt främsta syfte med detta arbete var att få en uppfattning om hur och när etikfrågor tas upp i undervisningen, och vilka kunskaper läraren behöver. Jag ville få idéer, tips, metoder och nya tankar om hur jag själv kan lägga upp min framtida undervisning för att på bästa sätt ge eleverna de redskap och de kunskaper de behöver för att möta 2000-talet. Genom detta arbete har jag fått en liten inblick i hur lärare arbetar och hur man kan lägga upp undervisningen. Även

om man inte kan kopiera någon annan lärares modell så kan det sätta igång mina egna tankar om hur en bra undervisning med etiska samtal och moraliska frågor bör se ut. Det finns mycket jag har kvar att lära, etikfrågor kräver övning och är något man kanske aldrig blir klar med? All inläring och kunskapsutveckling sker i mötet mellan människor. Där är relationerna mellan oss viktiga för att en positiv utveckling ska ske. Goda relationer och ett bra förhållningssätt och ett för eleven intressant innehåll är en bra grund för kunskapsutvecklingen. Vardagstillvaron och den sociala gemenskapen bör vara utgångspunkt för samtal, för reflekterande och för kunskapsutvecklingen. Där barns och vuxnas värden, normer, tankar och idéer synliggörs. Etikfrågor bör tas upp i ett naturligt sammanhang och beröra de frågor som uppstår i skolans vardag kan vi även läsa i Bildning och kunskap.

4. LITTERATURFÖRTECKNING

Bergling, Kurt "Moralutveckling" Publica, Liber förlag Stockholm 1982

Collste, Göran "Inledning till etiken" Studentlitteratur 1996

Franck, Olof "Etik, moral och mening: en introduktion till studiet av etik" Runa förlag 1993

Hartman, S. G. "Barns tankar om livet" Natur och kultur 1986

Koskinen, Lennart "Vad är rätt? Handbok i etik" Bokförlaget Prisma 1993

Lendahls, B. "Lära om livet, handbok för lärare om etik och livsfrågor" Utbildningsförlaget 1990

Lpo-94

Myrgård, B. m.fl. "Etikboken, att arbeta med etiska valsituationer" Utbildningsförlaget Almquist & Wiksell 1992

Skolverket "Bildning och kunskap, särtryck ur skola för bildning" Liber distribution, Stockholm 1996

Statens medicinsk-etiska råd, "Etik: en introduktion" Gotab Fritzes offentliga publikationer, Stockholm 1997

Thorsén, Olivestam "Etik i skolan" Almquist & Wiksell 1991

Trost, Jan "Kvalitativa intervjuer" Studentlitteratur 1997

Bilaga

Intervjufrågorna

De här frågorna använde jag mig av vid intervjuerna:

1. I den nya läroplanen talas det mycket om etikens betydelse, där står bl.a. att skolans värdegrund och all verksamhet ska bygga på ”den etik som förvaltats av kristen tradition” och att etiken skall genomsyra skolans alla ämnen. Har ni diskuterat det tillsammans här på skolan?
2. Hur har ni tolkat det?
3. Vad är etik för dig?
4. Är etik något som kommer in i din undervisning?
5. När kommer den in?
6. Hur tycker du det är att undervisa i etik?
7. Hur arbetar du med etik?
8. Hur mycket tid ägnar du etikundervisningen?
9. Vilka etiska frågor tar du upp?
10. Vilka frågor har barnen?
11. Diskuterar du etikundervisning med andra lärare?
12. Samarbetar du med andra lärare?
13. Vad använder du för material/läromedel? Är det något material du saknar?
14. Har du märkt att det ger något resultat i det övriga skolarbetet?
15. Behövs etik undervisning i skolan?
16. Vilka kunskaper behöver läraren ha?
17. Hur skulle du vilja arbeta med ämnet i framtiden?